

SŁAWOMIR KULPA

<https://orcid.org/0009-0005-2473-0133>, Muzeum w Wodzisawiu Śląskim

DOI: 10.63903/ZaranieSlaskie.11.1

Wyniki badań zawartości sarkofagu nr 1 w krypcie Hochbergów, znajdującej się w Kościele pw. św. Mikołaja w Świebodzicach

Słowa kluczowe: Świebodzice, Hochberg, Schaffgotsch, archeologia, sarkofag

Streszczenie

30 września 2016 roku, zgodnie z pozwoleniem Dolnośląskiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu (delegatura w Wałbrzychu) i przy współpracy proboszcza miejscowej parafii, ks. kan. Józefa Siemasza, interdyscyplinarny zespół naukowy podjął się eksploracji jednego z dziewięciu sarkofagów złożonych w krypcie Kościoła pw. św. Mikołaja w Świebodzicach. Prace koordynowane były przez Oddział Górnośląski Stowarzyszenia Naukowego Archeologów Polskich. W skład zespołu weszli specjaliści mający wieloletnie doświadczenie, badający m.in. kryptę Promnitzów w Kościele pw. Wszystkich Świętych w Pszczynie i reprezentujący różne dyscypliny nauki: prof. dr hab. Henryk Głąb (antropolog, Uniwersytet Jagielloński, Zakład Antropologii), prof. dr hab. Małgorzata Grupa (archeolog, konserwator zabytków, specjalista ds. tkanin zabytkowych, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Instytut Archeologii i Etnologii), dr Mirosław Furmanek (archeolog, Uniwersytet Wrocławski, Instytut Archeologii), Sławomir Kulpa (archeolog, Muzeum w Wodzisławiu Śląskim), dr Arkadiusz Kuzio-Podrucki (historyk, Centrum Kultury Śląskiej w Nakle Śląskim, obecnie pracownik Instytutu Badań Regionalnych Biblioteki Śląskiej w Katowicach), Agata Sady (archeobotanik, Muzeum Śląskie w Katowicach). Pracami konserwatorskimi kierowali Agnieszka i Tomasz Trzosowie (konserwatorzy dzieł sztuki, A.P. Pracownia Konserwacji Zabytków w Tychach).

Krypta w świebodzickim kościele, będąca unikatowym i stosunkowo dobrze zachowanym obiektem, została założona w podziemiach południowej kaplicy przylegającej do prezbiterium, gdzie złożono zmarłych przedstawicieli rodu Hochberg, m.in. właścicieli pobliskiego Książa. Nad wejściem do kaplicy znajduje się kartusz z herbem Hochbergów. Jak wykazały wstępne ustalenia, obiekt był czynnie użytkowany przez ponad 200 lat w okresie 1662–1868.

Results of research into the contents of sarcophagus no. 1 in the Hochberg crypt, located in St. Nicholas Church in Świebodzice

Keywords: Świebodzice, Hochberg, Schaffgotsch, archeology, sarcophagus

Summary

On 30 September 2016, in accordance with the permission of the Lower Silesian Conservator of Monuments in Wrocław (branch office in Wałbrzych) and in cooperation with the parish priest of the local

parish, Canon Józef Siemasz, an interdisciplinary research team undertook the exploration of one of the nine sarcophagi placed in the crypt of St. Nicholas Church in Świebodzice. The work was coordinated by the Upper Silesian Branch of the Polish Archaeologists' Scientific Association. The team consisted of specialists with many years of experience, who had previously researched, among others, the Promnitz crypt in the Church of All Saints in Pszczyna, and who represented various scientific disciplines: Prof. Henryk Głąb (anthropologist, Jagiellonian University, Department of Anthropology), Prof. Małgorzata Grupa (archaeologist, conservator of monuments, specialist in historic fabrics, Nicolaus Copernicus University in Toruń, Institute of Archaeology and Ethnology), Dr Mirosław Furmanek (archaeologist, Museum in Wodzisław Śląski), Dr Arkadiusz Kuzio-Podrucki (historian, Silesian Culture Centre in Nakło Śląskie, currently employed at the Institute of Regional Research of the Silesian Library in Katowice), Agata Sady (archaeobotanist, Silesian Museum in Katowice). The conservation work was supervised by Agnieszka and Tomasz Trzos (art conservators, A.P. Monument Conservation Workshop in Tychy).

The crypt in the church in Świebodzice, which is a unique and relatively well-preserved structure, was established in the basement of the southern chapel adjacent to the presbytery, where deceased members of the Hochberg family, including the owners of nearby Książ, were laid to rest. Above the entrance to the chapel there is a cartouche with the Hochberg coat of arms. Preliminary findings show that the structure was actively used for over 200 years between 1662 and 1868.

Kościół pw. św. Mikołaja w Świebodzicach i jego krypta

Kościół pw. św. Mikołaja w Świebodzicach 14 grudnia 1964 roku został wpisany do rejestru zabytków Dolnośląskiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu (delegatura w Wałbrzychu) pod numerem A/1753/1200 (*Kościół św. Mikołaja w Świebodzicach* – zielona karta obiektu). Historia kościoła sięga pierwszej połowy XIII wieku. Wówczas, w 1228 roku, świątynia ta została konsekrowana przez biskupa wrocławskiego Wawrzyńca. Dała ona początek osadzie, którą w 1241 roku mieli zniszczyć Tatarzy. W czasie tego najazdu spaleniu miał ulec również kościół. Z dawnego obiektu pozostać miało jedynie prezbiterium zamknięte ścianą prostą. W późniejszym okresie kościół odbudowano (por. ryc. 1–3) (Kulpa, 2016a, s. 4–5).

W 1774 roku obiekt uległ ponownemu spaleniu, a w latach 1811–1821 został częściowo przebudowany. Kościół jest budowlą orientowaną, wzniesioną z cegły i kamienia, z prostokątnym dwuprzęsłowym prezbiterium, do którego przylega trzyprzęsłowa nawa. Od zachodu do nawy głównej dobudowano wieżę. Wnętrze nawy nakryte jest sklepieniem lustrzanym wspartym na czterech kolumnach. Ołtarz i ambona pochodzą z XIX wieku. Ze starszego wyposażenia zachowały się dwie renesansowe figury stojące po obu stronach głównego ołtarza. Przedstawiają one postaci św. Jadwigi Śląskiej i patrona kościoła, św. Mikołaja (Kulpa, 2016a, s. 4–5). Obecnie bryła kościoła ma szerokość 16,6 m na 36,6 m długości (*Kościół św. Mikołaja w Świebodzicach* – zielona karta obiektu).

Krypta w świebodzickim kościele, będąca unikatowym i stosunkowo dobrze zachowanym obiektem, została założona w podziemiach południowej kaplicy przylegającej do prezbiterium, gdzie złożono zmarłych przedstawicieli rodu Hochberg, m.in. właścicieli pobliskiego Książa. Nad wejściem do kaplicy znajduje się kartusz z herbem Hochbergów. Jak wykazały wstępne ustalenia, obiekt był czynnie użytkowany przez ponad 200 lat w okresie 1662–1868¹. Obecnie w podziemiach znajduje

¹ Jak wykazały przeprowadzone przez autora wstępne badania sarkofagów, pierwszą złożoną tu osobą była Helena Gellhorn, pierwsza żona Jana Henryka I (zmarła w 1662 roku), a ostatnią drugą żoną księcia Jana Henryka X (1806–1855) – Adelajdy von Stechov, którą pochowano w 1868 roku.

się dziewięć sarkofagów i jedna drewniana trumna pochodząca z lat 90. XX wieku, która została zakupiona przez księcia Bolko von Hochberga (1936–2022). Służyła ona do przechowywania rozrzuconych szczątków członków rodu Hochberg wydobytych z okradzionych sarkofagów². Osiem sarkofagów było wyrabowanych. Złodzieje zapewne najczęściej podważali ich wieka lub burty, a następnie wysypywali z nich zawartość. Obecnie tylko jeden miedziany sarkofag pozostał w stanie nienaruszonym (Kulpa, 2016b) (por. ryc. 7–10).

Krypta wzniesiona została na planie prostokąta, jest sklepiona kolebkowo i posiada otwór wentylacyjny w ścianie wschodniej, który w późniejszym czasie został zamurowany. To zapewne spowodowało zwiększenie wilgotności pomieszczenia i szybszą destrukcję sarkofagów. Pełnemu rozkładowi uległy spoczywające tam ciała (por. ryc. 5, ob. 4).

Jak wykazały badania pierwotne, wejście do krypty było od strony prezbiterium, gdzie obecnie stoi kamienna tablica. Świadczą o tym m.in. zachowane stopnie schodów. Obecnie wejście do krypty jest możliwe dzięki otworowi wykutemu w posadzce kaplicy³. Jej ściany wschodnia i zachodnia są tynkowane, a łuk sklepienia ceglany. Powierzchnia posadzki jest przemurowana ceglano-kamiennymi ściankami, które w krypcie tworzą sektory. Pierwotnie mogły na nich spoczywać drewniane deski podłogi. Ze względu na bardzo dużą wilgotność, spowodowaną podsiąkaniem wód gruntowych, drewniana podłoga spróchniała i się rozpadła.

Kryptę zinwentaryzowano, nadając poszczególnym sarkofagom kolejne numery od 1. do 9. Drewnianą trumnę ze szczątkami potraktowano jako osobny obiekt nr 4 (por. ryc. 4–5). Osiem sarkofagów wykonanych zostało z cyny. Tylko jeden sporządzono z blachy miedzianej (por. ryc. 5–6).

Analiza sarkofagów znajdujących się w świebodzickiej krypcie pozwala stwierdzić, że najwcześniej pochowaną tu osobą była pierwsza żona hrabiego Jana Henryka I, którą była Helena von Gellhorn (1610–1662), zmarła 19 marca 1662 roku (sarkofag nr 3) (Weigelt, 1896, s. 181)⁴. Kolejnymi złożonymi tu osobami byli: Jan Henryk I von Hochberg (1598–1671 – sarkofag nr 2), Zuzanna Jadwiga Schaffgotsch (1632–1692 – sarkofag nr 1), Jan Henryk VI (1768–1833) i jego żona Anna Emilia Anhalt-Pless (1770–1830) oraz Jan Henryk X (1806–1855), pierwszy książę von Pless i jego dwie żony – Ida Filipina Otylia von Stechow (1811–1848) i Adelajda von Stechow (1807–1868). Pięciu najpóźniej pochowanych wciąż czeka na pełną identyfikację. Według danych historycznych ostatnią pochowaną tu osobą byłaby Adelajda von Stechow, zmarła 24 sierpnia 1868 roku (por. ryc. 5–6)⁵.

² Otrzymana od księcia informacja ustna przekazana przez Mateusza Mykityszyna, prezesa Fundacji Księżnej Daisy von Pless.

³ Wejście do krypty ma charakter techniczny i można tam się udać wyłącznie w celach badawczych.

⁴ Jan Henryk I Hochberg poślubił Helenę v. Gellhorn 19 października 1627 roku. Była ona córką starosty ziemskiego Fryderyka von Gellhorna ze Starego Grodkowa (Alt Grottkau).

⁵ Wymienione osoby, pochowane we wschodniej części krypty w Kościele pw. św. Mikołaja i oznaczone numerami od 5 do 10, czekają na pełniejszą identyfikację.

Eksploracja sarkofagu nr 1 w krypcie Kościoła pw. św. Mikołaja w Świebodzicach

Sarkofag stał w części zachodniej krypty przy południowej ścianie. Nadano mu numer 1. Zachował się w dość dobrym stanie. Ma kształt wydłużonego trapezu i został wykonany z blachy miedzianej, którą do konstrukcji przytwierdzono miedzianymi nitami. W wewnętrznej, środkowej części skrzyni znajduje się wzmocnienie z płaskownika żelaznego. Wymiary sarkofagu wynoszą: długość – 192 cm, szerokość (mały szczyt) – 38/50/22 cm, szerokość (duży szczyt) 50/60/29 cm; wieko od dużego szczytu: szerokość – 29/60 cm, wysokość po skosie – 20 cm, wysokość wieka – 19 cm, wysokość dolnej skrzyni – 36 cm. Na wieku znajduje się krzyż o wysokości 51 cm z poziomą belką o długości 25 cm (por. ryc. 7–10).

Ze względu na to, że sarkofag był położony w miejscu trudno dostępnym dla ekipy badającej, obiekt zdecydowano się przenieść w poziomie do centralnej części krypty, aby mieć do niego swobodny dostęp. Był on szczelnie zamknięty. Wieko wraz ze skrzynią dolną połączono za pomocą zrolowanych i dopasowanych blach miedzianych.

Dzięki pracom zespołu udało się zbadać jeden z dziewięciu sarkofagów spoczywających w podziemiach kaplicy Hochbergów w Świebodzicach. Badany sarkofag oznaczono nr 1. Obiekt ten nigdy nie był otwierany. Po otwarciu sarkofagu zauważono, że w środku nie było trumny, a szczątki złożonej tu osoby zachowały się w bardzo złym stanie i zawierały dużą wilgotność. Jej głowa była ułożona w kierunku herbu ojca. Osoba ta spoczywała na wznak z rękoma złożonymi na łonie. Prace eksploracyjne prowadzono warstwami naturalnymi. W pierwszej kolejności doczyszczono szczątki i wykonano dokumentację fotograficzną (por. ryc. 11–13).

Następnym etapem prac było pobranie zachowanych szczątków tkanin, które były w bardzo złym stanie. Najwięcej zachowanych tekstyliów odkryto w okolicach głowy, gdzie wydzielono fragmenty czepca wraz z koronkami oraz relikty poduszki. Do analiz pobrano próbki tkanin z okolic tułowia. Były w bardzo złym stanie. W czepcu odkryto kok włosów o rudej barwie (por. ryc.13). Należy nadmienić, że nie zachowały się kości czaszki ani uzębienia. Niekorzystny wpływ na stan zwłok miał materiał, z jakiego wykonano sarkofag – niemal przez 324 lata wydzieliał się w nim tlenek miedzi.

Kolejnym etapem było pobranie szczątków kości szkieletu, począwszy od zachowanych części ramion. Składano je do worków. Na serdecznym palcu lewej dłoni zauważono obrączkę, a na nadgarstku znajdował się medalion. Przedmioty te zostały zabezpieczone. Po wyjęciu kości rąk, kolejnymi eksplorowanymi częściami szkieletu były kręgi kręgosłupa, miednica oraz kończyny dolne. Wszystkie elementy zostały złożone i posegregowane. Pobrano próby botaniczne z różnych miejsc i przekazano je do analizy archeobotanicznej. Po wyjęciu całego szkieletu ujawniła się warstwa organiczna związana z wypełniskiem materaca, gdzie widoczne były szczątki tkanin. Resztę materiałów zabezpieczono. Pod tą warstwą znajdowała się skorodowana blacha miedziana.

Identyfikacja osoby pochowanej w sarkofagu nr 1

Elementy badanego sarkofagu wskazywały na to, że pochodził z epoki baroku. W dolnej skrzyni znajdował się wywód heraldyczny w postaci ciągu chronologicznie ułożonych herbów. Na facjatach bocznych wieka umieszczono cytaty z Biblii, a na jego zwieńczeniu napis informujący o pochowanej tu osobie.

Analiza inskrypcji, którą na wieku utrwalono złotą farbą, wskazuje, że pochowaną tu osobą była druga żona Jana Henryka I von Hochberga – Zuzanna Jadwiga Schaffgotsch. Napis ten sporządzono frakturą w języku niemieckim i udało się go odczytać dopiero po konserwacji. Inskrypcję można przetłumaczyć następująco: „Tutaj poniżej spoczywają w Chrystusie prochy wysoko i znamienicie urodzonej Pani Pani Zuzanny Jadwigi, wdowy po baronie von Hochberg z Książa, urodzonej jako Schaffgotsch, Pani na Książu, Świebodzicach, Boguszowie, Białej Nyskiej i Lubieszowie, która po wielu cierpieniach rozstała się z życiem w roku 1692, 6 sierpnia, przeżywszy wyjątkowo chwalebnie 59 lat 35 tygodni. Leży ona tutaj i oczekuje w rozkładzie radosnego zmartwychwstania do wiecznego życia” (por. ryc.17–18)⁶.

Niezależnym, ale bardzo ważnym elementem identyfikującym pochowaną tu osobę jest jej wywód heraldyczny w postaci umieszczonych na burtach sarkofagu ośmiu plastycznych kartuszy herbowych. Układ herbów nie jest przypadkowy i odpowiada porządkowi genealogicznemu. Od strony głowy widnieje herb ojca, od strony nóg herb matki. Po lewej stronie znajdują się trzy herby babek ojczystych, a po prawej stronie, w tej samej ilości, macierzystych. Herby były kolorowane zgodnie z prawdami heraldyki, gdzie w górnej partii po bokach każdego z herbu zapisano trzy litery. W przypadku herbu ojca widnieje zapis D.V.S., który należy rozwinąć w następujący sposób: D[e domo] V[on] S[chaffgotsch] (por. ryc. 21).

Zmarła Zuzanna Jadwiga von Hochberg, jak wynika z przekazów historycznych, wywodziła się z gałęzi rodu Schaffgotsch, której założycielem był Antoni – brat Kacpra i Ulryka, żyjący na przełomie wieków XV i XVI. Po podziale majątku Antoni osiadł w Wojanowie i Nowej Kamienicy. W 1506 roku król Władysław Jagiellończyk dał mu w zastaw dobra w Solcu (wraz z zamkiem) i osadę Radomierz, które dwa lata później otrzymał na dziedziczną własność (Knie, 1845, s. 130). Antoni był żonaty dwukrotnie. Pierwszą jego wybranką była nieznana z imienia przedstawicielka rodu Pobschütz (Popschütz)⁷. Po jej śmierci poślubił Annę von Schönberg. Jego dziećmi byli: Ulryk, Antoni II pan na Trzcińcu, Bernard I pan na Wojanowie Radomierzu i Trzcińcu. Niestety, nie wiadomo, czy wszystkie dzieci pochodziły z pierwszego małżeństwa. Antoni Schaffgotsch zmarł w 1508 roku i został pochowany w Cieplicach

⁶ Tekst inskrypcji w oryginale: *Hier unter Rühen, die Christhen gebeine (prochy) der Hoch und Wohl gebohrnen Fraue Fr (eyin). Susanna Hedwiga Verwittwe Von Hochberg? zu Fürstenstein gebohrne von Schaffgotsch Frauer auf Fürstenstein (Wałbrzych – Zamek w Książu) Erenburg Gottesberg Zierllau und Liebischau, Welche nach vielen Leiden Ihr Leben beschliesse (chyba to jest to słowo) den Anno 1692 den 6 Aug als Sie solches Ruhmlich gebracht auf 59 Jahr 35 Wochen liget hier und erwartet auch in der Verwesung die Fröliche auferstehung Zu dem Ewigen Leben.*

⁷ Obecnie źródła historyczne wymieniają tylko drugą żonę. Pojawienie się herbu Pobschütz na sarkofagu należy wiązać z pierwszą (?), nieznaną z imienia żoną Antoniego Schaffgotscha. Prawdopodobnie genealogiczna pozwala przypuszczać, że Bernard I był synem Antoniego z wcześniejszego związku.

Śląskich (Kuzio-Podrucki, 2024, s. 251–252; *Gothaisches genealogisches Taschenbuch der gräflichen Häuser*, 1894, s. 916).

Jak wspomniano, na sarkofagu Zuzanny Jadwigi Schaffgotsch umieszczono osiem herbów, gdzie na jednej z burt krótkich – od strony głowy – przytwierdzono herb jej ojca (D.V.S), którym był Wolf II Bernard Schaffgotsch, żyjący w latach 1597–1632 (por. ryc. 8–10; 15–16; 21). Po śmierci swego ojca Wolfa I miał on otrzymać dobra w Radomierzu.

Na przeciwległej, krótkiej burcie – od strony nóg – widnieje herb matki, baronowej Barbary Burghauss (D.V.B.) (Sinapius, 1720, s.10–18; Sinapius, 1728, s. 50–51; Błażek, 1890, s. 15–16; Pilnáček, 1991–1998, s. 500–501; Sękowski, 2002, s. 330–333) (por. fot. 10; 21). Ród Burghauss pochodził z Bawarii i przybył na Śląsk w połowie XIV wieku. W latach 1348–1354 Fryderyk von Burghauss, członek rady królewskiej Karola IV, dwukrotnie przebywał na Śląsku jako poseł królewski. Tam też w późniejszym czasie miał zawrzeć związek małżeński i otrzymać – najprawdopodobniej w wianie żony – Miedziankę położoną koło Jeleniej Góry oraz dobra Stolec koło Żąbkowic Śląskich. W Miedziance rodzina wzniosła zamek, który nazwała swoim nazwiskiem – Burghauss. W późniejszym okresie ród się rozrósł, a jego przedstawiciele mieli zajmować wysokie stanowiska na dworze królewskim, jak i na dworach książęcych. Zmarła Zuzanna Jadwiga była jedyną córką Wolfa II Bernarda Schaffgotscha i Barbary von Burghaus. Urodziła się w 1632 roku (Kuzio-Podrucki, 2024, s. 256, 387).

Lewa burta przeznaczona została na kartusze herbów babek i prababek od strony ojca zmarłej Zuzanny Jadwigi Schaffgotsch. Jej babką była Jadwiga von Waldau (Waldau), druga żona Wolfa I Schaffgotscha, żyjącego w latach 1545–1608 (D.V.W.) (Sinapius, 1720, 1018–1201; Sinapius, 1728, s. 1096; Błażek, 1890, s. 117; Jurek, 1996, s. 301; Sękowski, 2021, s. 143–147) (por. ryc.8; 21).

Według legendy rodowej protoplasta rodu Waldau, niejaki Waldo, przybył na Śląsk już w drugiej połowie X wieku i miał służyć na dworze Ottona II. Według Tomasza Jurka rodzina wywodziła się z Miśni. W 1241 roku przedstawiciel tegoż rodu, rycerz von Waldow, miał brać udział w bitwie z Tatarami pod Legnicą. To on miał być założycielem linii śląskiej, gdzie wzmianki o tym rodzie występują dopiero pod koniec XIII wieku. Na Śląsku żyły dwie rodziny o tym nazwisku – ze Zwonowic (Schwanowitz) w księstwie brzeskim, która posiadała w herbie trzy półksiężycy i z Lipowej (Lindenwiese) lub z Leis (Waldau), położonych w księstwie nyskim, którzy w herbie posiadali strzałę. Herb rodu Waldau umieszczony na sarkofagu należy utożsamiać z rodziną z Lipowej.

Kolejne miejsce na tej stronie sarkofagu zarezerwowano na herb prababki Zuzanny Jadwigi, którą była pierwsza żona Bernarda I Schaffgotscha – Elżbieta Busewoy, zmarła w 1546 roku (D.V.B.) (por. ryc. 8; 21). Ród Busewoy był jednym z najstarszych rodów śląskich. Już w XIII wieku jego przedstawiciele występowali w wielu księstwach: głogowskim, brzeskim i legnickim. Pierwsza znana źródłowa informacja pochodzi z 1217 roku, kiedy umiera Jeszkae Busewoy z Pątnowa koło Złotoryi. Przedstawiciele tego rodu walczyli z wojskami tatarskimi w bitwie pod Legnicą w 1241 roku, gdzie zginął Marcin Busewoy. W wiekach XIV i XV ród ten bardzo się rozrósł, a jego przedstawiciele występują w wielu dokumentach. Warto dodać, że nagrobki Bernadra I Schaffgotscha i jego żony Elżbiety Busewoy znajdują się w Wojanowie (por. ryc. 22).

Ostatni, trzeci kartusz po lewej burcie ukazuje herb rodu Popschütz ze wspomnianą, nieznaną z imienia żoną Antoniego Schaffgotscha (D.V.P.) (Błażek, 1890, s. 92; Sękowski, 2008, s. 339–341; Sinapius, 1720, s. 719–720; Sinapius, 1728, 872–873). Ród Popschütz był starym rodem rycerskim pochodzącym z księstwa głogowskiego, znanym już od końca XIII wieku. Nazwisko wywodzi się od miejscowości Popęszyce położonej koło Kożuchowa. W XV wieku ród podzielił się na trzy główne linie: z Krązkowa koło Głogowa, z Grobli koło Jawora i Chróściny koło Nysy (por. ryc. 8; 21).

Prawa burta przeznaczona została na trzy kartusze herbowe babek i prababek wywodzących się ze strony matki zmarłej Zuzanny Jadwigi. Jej babką była Barbara Seydlitz, zmarła w 1614 roku (D.V.S.) żona Mikołaja II Burghausa, żyjącego w latach 1562–1619 (por. ryc. 9; 21)⁸. Kolejne miejsce przeznaczono na herb prababki od strony matki, którą była Elżbieta von Pogrell von der Lipa, żona Melchiora Seidlitz (D.V.P.). Ród Pogrell był jednym z najstarszych śląskich rodów rycerskich – herbu Grzymała – znanych od XII wieku (por. ryc. 9; 21). Jego przedstawiciele uczestniczyli w bitwie pod Legnicą. Według tradycji rodowej protoplastą rodu miał być zmarły w 1180 roku Tomasz, hrabia na Kopanicy położonej koło Wschowy. Nazwisko to wzięło się od miejscowości Pogorzela (Pogarell), leżącej niedaleko Brzegu. Ród podzielił się na kilka linii, z których najważniejsze były te z: Michałowa, Owiesna, Gołaszyna, Jagielni i Chocieborowic (Błażek, 1887, s. 82; Pilnáček, 1991–1998, s. 930–932; Sękowski, 2008, s. 314–319).

Ostatni herb na prawej burcie należy do rodu Nimitz i nie wykluczone, że dotyczy jej praprababki (D.V.N.) (Błażek, 1887, s. 74–75; Sękowski, 2007, s. 373–379). Ród Nimitz pierwotnie miał osiedlić się w Miśni, gdzie do 1472 roku istniała ich rodowa posiadłość Nemeth (ob. Mimoń). Na Śląsku osiedlić się mieli na początku XIV wieku i używać mieli nazwiska Niemand. W połowie tegoż stulecia notowani byli w okolicach Kłodzka. Według Błażka ród przybył na Śląsk z Bawarii, o czym świadczy ich przydomek „Bawarus” (Błażek, 1887, s. 75). Według Jurka ród ten wywodził się z Czech – z miasteczka Niemes (Jurek, 1996, s. 259) (por. ryc. 9; 21).

Odczytane herby w pełni identyfikują pochowaną tu osobę – Zuzannę Jadwigę Schaffgotsch. Niemniej, dalsze badania na temat genealogii wymienionych powyżej rodów – przodków zmarłej – uściśliłyby i uszczegółowiłyby ich relacje, zawarte związki, przejmowane majątki, itp.

Zmarła hrabina Zuzanna Jadwiga była, jak jej mąż, wyznania ewangelickiego. Zgodnie z programem ideowym żyjący Hochbergowie i krewni zadbali o odpowiednie napisy na facjatach wieka sarkofagu, czerpiąc właściwe cytaty z *Apokalipsy św. Jana* – „Błogosławieni którzy w Panu umierają [...]. Niech odpoczną od swoich

⁸ Mikołaj II Burghaus urodził się 12 listopada 1562 roku. Po osiągnięciu wieku sprawnego piastował wysokie urzędy: członka rady cesarskiej, komisarza cesarskiego na Węgrzech i w Siedmiogrodzie oraz prezydenta cesarskiej kamery śląskiej. 20 sierpnia 1615 roku otrzymał tytuł barona Rzeszy (Reichsfreiherr). Był właścicielem dóbr: Kazanów, Solec, Zakrzów oraz Witosowice. Był dwukrotnie żonaty. Pierwszą jego małżonką była Barbara von Seydlitz z Mikołajowa, z którą wziął ślub 14 listopada 1588 roku. Zmarła ona w 1614 roku. Po jej śmierci poślubił wdowę Urszulę von Schindel, która Zmarła w 1618 roku. Ze związku z pierwszą żoną miał co najmniej dwojkę dzieci: Barbarę, matkę zmarłej Zuzanny Jadwigi Schaffgotsch oraz syna Mikołaja III (1591–1640). Mikołaj II zmarł w 1619 roku.

mozołów” (Apokalipsa św. Jana 14.13), a także trzech psalmów: „Gdy się położę zasypiam spokojnie, bo Ty sam jeden Panie pozwalasz mi mieszkać bezpiecznie” (Psalm 4, 9), „Bóg nasz jest Bogiem, który wyzwała i Pan Bóg daje ujść przed śmiercią” (Psalm 68/67, 21), „Wróć, moja duszo, do swojego spokoju, bo Pan Ci dobrze uczynił” (Psalm 116/114–115, 7) (Biblia Tysiąclecia, 1980, s. 572, 629, 679, 1409) (por. ryc. 19).

Zawartość sarkofagu

Badany obiekt, jak wspomniano, nie był nigdy otwierany i tym samym okradziony. Po otwarciu sarkofagu okazało się, że zmarła nie została pochowana w drewnianej trumnie, jak to było w zwyczaju. Zapewne dlatego niekorzystne środowisko związane z uaktywnieniem tlenu miedzi sprawiło, że szczątki złożonej tu Zuzanny Jadwigi Schaffgotsch zachowały się w bardzo złym stanie. Kości, tkaniny oraz inne przedmioty niemal kompletnie się zmineralizowały. Analiza antropologiczna przeprowadzona przez prof. dr. hab. Henryka Głęba wykazała, że w sarkofagu spoczęła kobieta mająca w chwili śmierci powyżej 50 lat. Była ona drobnej budowy ciała. Miała za życia około 150 cm wzrostu (Głęb, 2016, s. 13–15).

Szczątkowo zachowały się fragmenty odzieży i wyposażenia. Stosunkowo dobrze przetrwało do naszych czasów czepiec, pod którym ukryto spięte w kok włosy koloru rudego. Zachowały się też szczątki materaca oraz fragmenty poduszki.

Należy przypuszczać, że w ostatnią swoją drogę zmarła była ubrana w suknię i bieliznę i miała koronki wykonane z nici lnianych. Odzież wierzchnia mogła być dwuwarstwowa. Spódnica najczęściej miała obwód około 3 m i była marszczona w pasie. Jej górna część była dopasowana, a talia podkreślona paskiem z klamrą. Na lewym nadgarstku zmarła miała medalion z owalnym szkiełkiem, przewiązany jedwabnym sznurkiem. Oprawę wykonano z mosiądzu lub brązu. W okolicach podbrzusza znaleziono również skorodowaną klamrę żelazną, która służyła zapewne do spięcia szat (Grupa, 2016, s. 10). Wypełnisko materaca i poduszki stanowiły wióry i rośliny.

Niewątpliwie najcenniejszym przedmiotem wyposażenia, które przetrwało do naszych czasów, jest złota obrączka, która była pokryta błękitną i białą emalią. Zmarła miała ją założoną na serdecznym palcu lewej dłoni. Na jej wewnętrznej stronie wygrawerowano napis: H.H.E.V.H., który należy rozwinąć następująco H[ans] H[einrich] E[rste] V[on] H[ochberg] – Hans Heinrich I von Hochberg. Obrączkę tę hrabia Hochberg wręczył zapewne Zuzannie Jadwidze Schaffgotsch 22 lutego 1664 roku podczas ceremonii ślubnej (por. ryc. 14).

Podsumowanie

Przeprowadzone badania i zapisy historyczne wskazują, że pochowaną tu osobą niewątpliwie była Zuzanna Jadwiga Schaffgotsch, Urodziła się ona w 1632 roku na dworze w Radomierzu. Była ona jedynym dzieckiem Wolfa II Bernarda Schaffgotsch i jego żony Barbary Burghauss. Mając 32 lata, 22 lutego 1664 roku, Zuzanna Jadwiga poślubiła znanego wówczas wdowca hrabiego Jana Henryka I Hochberga (1598–1671), z którym w związku małżeńskim przeżyła zaledwie siedem lat. Z tego

związku na świat nie przyszło żadne dziecko (Kuzio-Podrucki, 2018, s. 30, 197; Kuzio-Podrucki, 2024, s. 256, 387).

Hans Henryk I Hochberg był wielce zasłużony dla swojego rodu (por. ryc. 23). Dzięki jego pozycji społecznej oraz rozległym kontaktom zdołał wynieść swój ród z poziomu drobnej szlachty do elitarnej grupy śląskiej arystokracji, uzyskując tytuł baronowski, a następnie hrabiowski. W 1669 roku zostawił swoje posiadłości synom, a sam miał się udać na emeryturę. Schorowany przeprowadził się do Lubiechowa (obecnie część miasta Wałbrzycha), zapewne z żoną Zuzanną Jadwigą. Hans Henryk I Hochberg zmarł w 1671 roku i spoczął w krypcie Kościoła pw. św. Mikołaja w Świebodzicach obok swojej pierwszej żony – Heleny Gellhorn. Dopiero 21 lat później u jego lewego boku złożono drugą żonę – Zuzannę Jadwigę Schaffgotsch, która zmarła 6 sierpnia 1692 roku, dożywwszy 60 lat (Kuzio-Podrucki, 2018, s. 30; Weigelt, 1896, s. 180–183).

Krypta kościoła w Świebodzicach jest cennym obiektem związanym z historią Świebodzic i pobliskiego Książa. Pochowani tu przedstawiciele rodu Hochberg przysłużyli się do rozwoju tych ziem. Niestety, złe warunki klimatyczne, zawierucha wojenna i chciwość ludzi doprowadziły do zniszczeń sarkofagów. Dzięki przyznanej dotacji Gminy Świebodzice przywracana jest systematycznie godność tego miejsca i pamięć o elitach, które władały niegdyś dobrami książańskimi, a później i pszczyńskimi.

Bibliografia

Źródła nieopublikowane:

- Głęb, H. (b.d.). Wstępna analiza-antropologiczna szczątków kostnych wyeksplorowanych z sarkofagu w krypcie kościoła św. Mikołaja w Świebodzicach. W S. Kulpa (Red.), *Wyniki badań zawartości sarkofagu nr 1 z krypty rodu Hochberg w kościele pw. św. Mikołaja w Świebodzicach* (s. 13–15). Pszczyna: Archiwum Działu Archeologii Muzeum w Wodzisławiu Śląskim (maszynopis).
- Grupa, M. (2016). Charakterystyka materiałów zabytkowych wydobytych w sarkofagu nr 1. W S. Kulpa (Red.), *Wyniki badań zawartości sarkofagu nr 1 z krypty rodu Hochberg w kościele pw. św. Mikołaja w Świebodzicach* (s. 10). Pszczyna: Archiwum Działu Archeologii Muzeum w Wodzisławiu Śląskim (maszynopis).
- Kościół św. Mikołaja w Świebodzicach – zielona karta obiektu https://zabytek.pl/pl/obiekty/swiebodzice-kosciol-pw-sw-mikolaja/dokumenty/PL.1.9.ZIPOZ.NID_N_02_EN.224551/1
- Kulpa, S. (2016a). Kościół i krypta pw. św. Mikołaja w Świebodzicach. W S. Kulpa (Red.), *Wyniki badań zawartości sarkofagu nr 1 z krypty rodu Hochberg w kościele pw. św. Mikołaja w Świebodzicach* (s. 4–5). Pszczyna: Archiwum Działu Archeologii Muzeum w Wodzisławiu Śląskim (maszynopis).
- Kulpa, S. (Red.) (2016b). *Wyniki badań zawartości sarkofagu nr 1 z krypty rodu Hochberg w kościele pw. św. Mikołaja w Świebodzicach*. Pszczyna: Archiwum Działu Archeologii Muzeum w Wodzisławiu Śląskim (maszynopis).

Wydawnictwa źródłowe

- Biblia tysiąclecia. Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu.* (1980). Wydawnictwo Pallottinum.
- Gothaisches genealogisches Taschenbuch der gräflichen Häuser (Bd 67).* (1894). Justus Perthes Verlag.
- Knie, J.G. (1845). *Alphabetisch-statistisch-topographische Uebersicht der Dörfer, Flecken, Städte und andern Orte der Königl. Preuß. Provinz Schlesien.* Verlag von Gatz, Barth und Comp.
- Sinapius, J. (1720). *Schlesischer Curiositäten. Erste Vorstellung, darinnen die Ansehnlichen Geschlechter des Schlesischem Adels.* Fleischerischen Druckerey.
<https://sbc.org.pl/dlibra/publication/12451/edition/11205>
- Sinapius, J. (1728). *Des Schlesischen Adels. Anderer Theil, oder Vortsetzung Schlesischer Curiositäten...* Michael Rohrlach. <https://sbc.org.pl/dlibra/publication/12518/edition/11206>

Opracowania

- Błażek, C. (1887). *Der Abgestorbene Adel der Preussischen Provinz Schlesien,* (T. 1). Verlag von Bauer und Raspe. <https://gdz.sub.uni-goettingen.de/id/PPN830273638>
- Błażek, C. (1890). *Der Abgestorbene Adel der Preussischen Provinz Schlesien,* (T. 2). Verlag von Bauer und Raspe. <https://gdz.sub.uni-goettingen.de/id/PPN830274588>
- Jurek, T. (1996). *Obce rycerstwo na Śląsku do połowy XIV w.* (T. 54. Prace Komisji Historycznej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk). Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.
- Kuzio-Podrucki, A. (2018). *Hoberg, Hohberg, Hochberg. Drei Nachnamen – eine Familie.* Fundacja Księżnej Daisy von Pless.
- Kuzio-Podrucki, A. (2024). *Schaffgotschowie. Dzieje wielkiego rodu z Europy Środkowej.* Wydawnictwo Biblioteki Śląskiej.
- Pilnáček, J. (1991–1998). *Rody starého Slezska.* Moravský zemský archiv.
- Sękowski, R. (2002). *Herbarz szlachty śląskiej. Informator genealogiczny (A–C).* Fundacja „Zamek Chudów”, Videograf II sp. z o.o.
- Sękowski, R. (2007). *Herbarz szlachty śląskiej. Informator genealogiczny (M–N).* Fundacja „Zamek Chudów”, Videograf II sp. z o.o.
- Sękowski, R. (2008). *Herbarz szlachty śląskiej. Informator genealogiczny (O–Po).* Fundacja „Zamek Chudów”, Videograf II sp. z o.o.
- Sękowski, R. (2021). *Herbarz szlachty śląskiej. Informator genealogiczno-heraldyczny (U–Wiz).* [brak wydawcy]. <https://obc.opole.pl/dlibra/publication/20552/edition/19268>
- Weigelt, C. (1896). *Die Grafen von Hochberg vom Fürstenstein. Ein Beitrag zur vaterländischen Culturgeschichte.* Wilhelm Gottlieb Korn Verlag. <https://bibliotekacyfrowa.pl/en/dlibra/publication/158351/edition/149149>

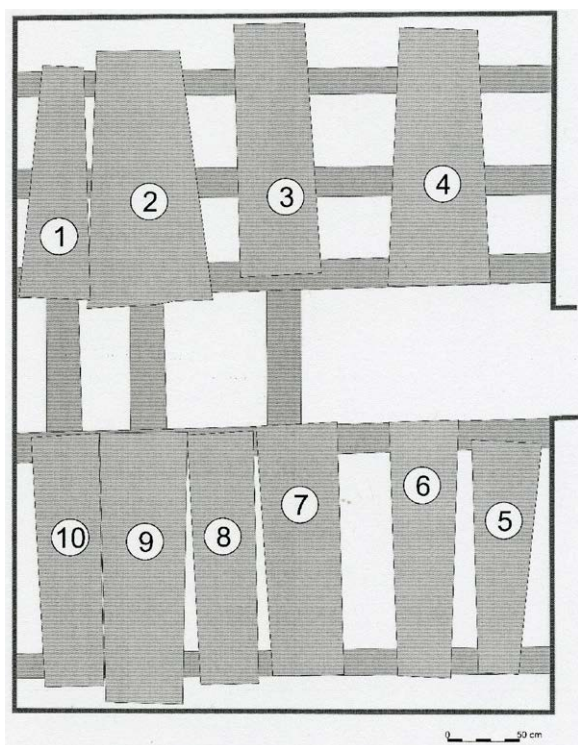
Il. 1. Miasteczko Świebodzice (Freiberg) po prawej stronie, a po lewej zamek Książ, siedziba rodu Hochberg. Pod numerem 5 Kościół św. Mikołaja. Rysunek F.B. Wernhera *Silesia in Compendio seu Topographia das ist Praesentatio und Beschreibung des Herzogthums Schlesiens* [...], ok. poł. XVIII w. (Zbiory Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego)

Il. 2. Świebodzice, Kościół św. Mikołaja, widok współczesny na wejście do kaplicy Hochbergów, fot. S. Kulpa

Il. 3. Świebodzice, Kościół pw. św. Mikołaja, widok współczesny, fot. S. Kulpa

Il. 4. Świebodzice, Kościół pw. św. Mikołaja,
krypta Hochbergów wraz z nadanymi numerami, ryc. M. Furmanek

Il. 5. Świebodzice, Kościół pw. św. Mikołaja, krypta Hochbergów, część zachodnia z nadanymi numerami porządkowymi: nr 1. miedziany sarkofag Zuzanny Jadwigi Schaffgotsch (1632–1692); nr 2. cynowy sarkofag Jana Henryka (Hans Heinrich I) Hochberga (1598–1671); nr 3. cynowy sarkofag Heleny Gelhorn (1610–1662); nr 4. drewniana trumna z lat 90. XX w. ze szczątkami przedstawicieli rodu Hochberg (osarium), fot. S. Kulpa

Il. 6. Świebodzice, Kościół pw. św. Mikołaja, krypta Hochbergów, część wschodnia. Sarkofagi: Anny Emilii Anhalta-Pless (1770–1830), Jana Henryka VI (1768–1833), Jana Henryka X (1806–1885), pierwszego księcia von Pless i jego dwóch żon: Idy Filipiny Otylii von Stechow (1811–1848) i Adelajdy von Stechow (1807–1868), fot. S. Kulpa

Il. 7. Sarkofag Zuzany Jadwigi Schaffgotsch przed otwarciem, fot. S. Kulpa

Il. 8. Burta lewa sarkofagu Zuzanny Jadwigi Schaffgotsch, stan przed konserwacją. Widoczne herby – linia ojca, rody: von Waldau, von Busewoy, von Popschütz, fot. S. Kulpa

Il. 9. Burta prawa sarkofagu Zuzanny Jadwigi Schaffgotsch, stan przed konserwacją. Widoczne herby – linia matki, rody: von Seydlitz, von Pogrell, von Nimit, fot. S. Kulpa

Il. 10. Burty krótkie sarkofagu Zuzanny Jadwigi Schaffgotsch. Po prawej herb ojca – ród Schaffgotsch, po lewej herb matki – ród Burghauss, fot. S. Kulpa

Il. 11. Sarkofag Zuzanny Jadwigi Schaffgotsch tuż otwarciu, fot. S. Kulpa

Il. 12. Eksploracja sarkofagu Zuzanny Jadwigi Schaffgotsch, pobieranie próbek botanicznych przez Agatę Sady, fot. S. Kulpa

Il. 13. Eksploracja sarkofagu Zuzanny Jadwigi Schaffgotsch, pobrany fragment czepca z włosami, fot. S. Kulpa

Il. 14. Obrączka Zuzanny Schaffgotsch, złoto emaliowane, we wnętrzu wygrawerowany napis: H.H.E.V.H (Hans Heinrich Erste Von Hochberg), 22 lutego 1664, fot. S. Kulpa

Il. 15. Świebodzice, Kościół pw. św. Mikołaja, kaplica Hochbergów. Widok ogólny na sarkofag Zuzanny Jadwigi Schaffgotsch, stan po konserwacji. Na płycinach wieka widoczne cytaty z Biblii, na burtach kartusze herbów matki i babek macierzystych, fot. S. Kulpa

Il. 16. Świebodzice, Kościół pw. św. Mikołaja, kaplica Hochbergów. Widok ogólny na sarkofag Zuzanny Jadwigi Schaffgotsch, stan po konserwacji. Na płycinach wieka widoczne cytaty z Biblii, na burtach kartusze herbów matki i babek ojczystych, fot. S. Kulpa

Il. 17. Świebodzice, Kościół pw. św. Mikołaja, kaplica Hochbergów.
Widok na fragment sarkofagu Zuzanny Jadwigi Schaffgotsch,
stan po konserwacji, fot. S. Kulpa

Il. 18. Świebodzice, Kościół pw. św. Mikołaja, sarkofag Zuzanny Jadwigi Schaffgotsch (1632–1692), stan po konserwacji. Napis wykonany frakturą w języku niemieckim, który możemy tłumaczyć: „Tutaj poniżej spoczywają w Chrystusie prochy wysoko i znamienicie urodzonej Pani baronowej Zuzanny Jadwigi, wdowy po baronie von Hochberg z Książa, urodzonej jako Schaffgotsch, Pani na Książu, Świebodzicach, Boguszowie, Białej Nyskiej i Lubieszowie, która po wielu cierpieniach rozstała się z życiem w roku 1692, 6 sierpnia, przeżywszy wyjątkowo chwalebnie 59 lat 35 tygodni. Leży ona tutaj i oczekuje w rozkładzie radosnego zmartwychwstania do wiecznego życia”, fot. S. Kulpa

Il. 19. Świebodzice, Kościół pw. św. Mikołaja, sarkofag Zuzanny Jadwigi Schaffgotsch (1632–1692) z napisem na wieku wykonanym w języku niemieckim, stan po konserwacji, fot. S. Kulpa

II. 20. Świebodzice, Kościół pw. św. Mikołaja, kaplica Hochbergów. Sarkofag Zuzanny Jadwigi Schaffgotsch, płyciny boczne z widocznymi cytatami z Biblii sporządzonymi frakturą w języku niemieckim, fot. S. Kulpa

„Błogosławieni którzy w Panu umierają. Niech odpoczywają od swoich mozołów”,
Apokalipsa św. Jana, rozdz. 14, wer. 13

„Gdy się położę zasypiam spokojnie,
bo Ty sam jeden Panie pozwalasz mi mieszkać bezpiecznie”, Ps. 14, wer. 9

„Bóg nasz jest Bogiem, który wyzwala i Pan Bóg daje ujęć przed śmiercią”,
Ps. 68, wer. 20

„Wróć, moja duszo, do swojego spokoju, bo Pan Ci dobrze uczynił”,
Ps. 116, wer. 7

Burty krótkie wieka:

Przyjdź Panie Jezu

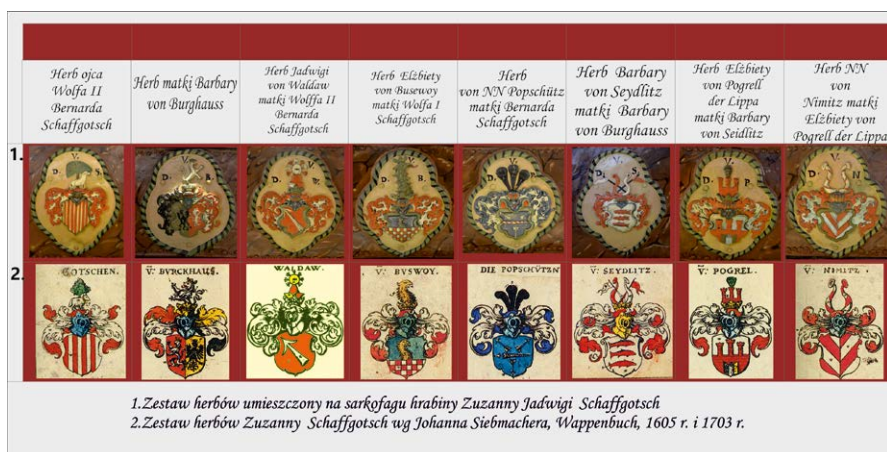

Amen

Fragment pejzażu – facjata boczna wieka, część środkowa.

Il. 21. Zestaw herbów przodków – rodziców oraz babek ojczystych i macierzystych hrabiny Zuzanny Jadwigi Hochberg z domu Schaffgotsch (1632–1692).
Opr. S. Kulpa, konsultacje A. Kuzio-Podrucki

Il. 22. Wojanów, płyty nagrobne Bernarda Schaffgotscha (zm. w 1559 roku) i jego żony Elżbiety Busewoy (zm. w 1560 roku), pradziadków Zuzanny Jadwigi Schaffgotsch, fot. S. Kulpa

Il. 23. Jan Henryk I Hochberg (1598–1671), malarz nieokreślony, portret 3 ćw. XVII w.
Pan na Książu i Roztoce. Od 1664 r. mąż Zuzanny Jadwigi Schaffgotsch